

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

UNESCO
Türkiye
Millî Komisyonu

COVID-19 KÜRESEL SALGINININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASA ETKİLERİ: TÜRKİYE DENEYİMİ

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu

Covid-19 Küresel Salgınının Somut Olmayan Kültürel Mirasa Etkileri: Türkiye Deneyimi

Yazarlar

Acil Durumlarda
Somut Olmayan Kültürel Mirasa İlişkin
Alt Çalışma Grubu Üyeleri:
Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER

Çevirmen

Ellen YAZAR (EN)
Utka Ankara Tercüme Bürosu (ES-FR)

Kapak Tasarımı

Tevfik AKBABAOĞLU

Kapak Fotoğrafı

Bilge TÜZEL

Basım Yeri ve Tarihi

Ankara 2021

www.unesco.org.tr

© Her hakkı saklıdır. Bu raporun herhangi bir bölümü yayıncının yazılı izni olmadan basılamaz, çoğaltılamaz, elektronik, mekanik veya diğer ortamlarda kullanılamaz.

**COVID-19 KÜRESEL SALGINININ
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASA**

ETKİLERİ:

TÜRKİYE DENEYİMİ

**Acil Durumlarda Somut Olmayan Kültürel Mirasa İlişkin
Alt Çalışma Grubu Raporu**

Dünya Sağlık Örgütü tarafından (World Health Organisation-WHO) 11 Mart 2020 tarihinde koronavirüs (Covid-19- yeni koronavirüs) hastalığı küresel salgın olarak ilan edilmiştir. İlk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda aralık ayının sonlarında (2019) tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır.

Türkiye'de ilk koronavirüs vakası 10 Mart tarihinde görülmüştür. 65 yaş üstü ve kronik hastalara sokağa çıkma yasağı, seyahat sınırlaması ve "gönüllü karantina" önlemleri uygulanmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca farklı amaçlar için savaş verilen ve bütün insanlık için bilinen tek ortak yaşam alanı olan dünyada, bu kez "görünmeyen ortak düşman"la savaş gerçekleşiyor. Geliştirdiği uygarlığın peşinde koşmaktan varlığının amacını/anlamını, sevdiklerinin yanında olmayı, "an"ı yaşamayı unutan insan, mikron büyüklüğünde bir virüs aracılığıyla, bedenine ve düşünmeye odaklandı, varlığının farkına vardı. Sağlık ve bedeninin, var olmanın temeli olduğunu idrak eden modern insanın, dil/din/ırk/ekonomi/coğrafya gibi kriterleri şeffaflaştıran Covid-19 adlı bu saldırıdan/saldırgandan aldığı hasar, hem bedenini hem de ruhunu olumsuz etkiledi:

Küresel salgın gibi belirsizlik dönemleri, madde ve ruhtan oluşan insanın ruh durumunu değiştirir. Muğlak gelecek, en temel içgüdü olan "hayatta kalma"yı öncelikli kıldığında, ırk/millet/coğrafya/medeniyet/hümanizm/egitim/nezaket/görgü gibi kavramlar ikincil konuma düşebilmektedir (Dünyanın en medenî ülkelerinde dahi, sokağa çıkma yasağı uygulaması

öncesinde marketlerin yağmalanması gibi). İlkel dönemden itibaren tabiatla uyumlu olarak bedeniyle birlikte beynini çalıştırmaya adapte edilmiş insan, modern kent kültürü içinde hayatta kalma içgüdüsünü öteleyerek ofis tarzı mekânlarda bedeniyle mücadele etmeyi de unuttu. Covid-19, insanın ilkel ve bastırılmış dürtülerini ortaya çıkararak zayıf ve savunmasız gördüğü diğer bireylere karşı varlığını devam ettirme içgüdüsünü ön plana çıkardı.

Kaos; kargaşa, kavga, huzursuzluk ve negatiflikten beslendiği için, hayatta kalma içgüdüsüyle hareket eden insanın bu süreçte algı düzeyi ve baskı/stres seviyesi arttı. Kaos dönemlerinde, belirsizlikle birlikte korku ve endişe içindeki halkın stres seviyelerinin resmî makamlar tarafından kontrol altında tutulması, toplumsal bellekte güven, huzur, dayanışma duygusunu aktive eder. Resmî makamların sistematik kuruluşu, ciddiyeti ve yaptırım erki, toplumsal bellekte kodlanan güven duygusunu kuvvetlendirir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın ve Sağlık Bakanı'nın bizzat kendilerinden Covid-19 küresel salgınıyla ilgili gelişmeleri duymak da Türk halkının hayatında kaosun doğru yönetilmesini sağladı. Aristoteles'in 24 yüzyıl önce dediği gibi cesaret, hiç bir şeyden korkmamak değil, nelerden ve neden korkulması gerektiğini bilmek ve ona göre tedbir almaktır.

Bununla birlikte, madde ve ruhtan oluşan insan için, salgın/felaket/savaş/doğal afet vb. sıra dışı olaylarda yalnızca tıbbî, hijyenik ve fiziksel tedbirlerin alınması yeterli değildir; çünkü, 21. yüzyılın baş döndürücü teknolojik ve tıbbî gelişmeleri insan bedenine hizmet ederken aç kalan ruhu besleyen de "sözün ve geleneğin gücü"nü kullanan kültürel değerler ve geleneksel bilgidir. Geleneksel bilginin yaşama, yaşatma konusunda varlık ve uygulama alanı da Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir. Kültürsüz bir dünyanın var olamayacağı görüşünde olan UNESCO ve SOKÜM Sözleşmesi, millî kimliğin inşası temelinde toplulukların sahip olduğu kültürel değerler, uygulamalarla insanlığın ortak mirasının yaşatılmasında farkındalık oluşturmaktadır.

Kolektif bellekte kodlanarak saklanan toplumsal kararlılık olan kültürel değerler ve geleneksel bilgi, insan hayatını düzenleyen, anlamlandıran ve bütünlük kazandıran normlar sistemidir. Gelenek kavramı altında kodlanan bu değerler, tarihsel kökene ve ortak değer yargılarına dayanan yapısal özelliği, kültürel değerleri kimlik ve kişilik göstergesi olarak yaşayan/yaşatan ülke insanının belleğinde kanun yaptırımında algılanmasına sebep olur. Modernizmin, "geçmişin erki olan geleneği

reddetme" ve "bugünün iktidarı olarak akli tek erk kabul etme" düşüncesi, endüstrileşmiş kent merkezli modern insanın, sezgileri, dini ve geleneğin öğretilerini reddetmesini zorunlu kılar. Derin yapıda modernizm; siyasal, toplumsal, kültürel değerlerin ortak ve tekrarlanan kabulü olan geleneğin, bireysellik etrafında idolleştirilen toplumsal formülüdür. İlkel insandan modern insana evrilen insanlık kültür tarihinde, gelenek, sahip olunan kültürel bellekteki ortak sosyo-kültürel unsurlarla dünya görüşünü ve değer yargılarını oluşturur. Bu sebeple gelenek, toplumsal düzeni sağlama ve muhafaza edebilme misyonuyla, insanın olduğu her dönem ve mekânda kendine varlık alanı oluşturabilir.

Bu bağlamda, Türk kültürünün yaşatıldığı coğrafya, tarihin en kadim uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Zor hayat şartlarının, daha kuvvetli, dirençli ve çözüm üreten insanlar yetiştirdiği düşüncesini eyleme dönüştüren Türk Devleti ve insanı, kültürel kodlarında var olan "yardımlaşma kültürü"yle küresel salgın sürecinde işini kaybeden insanlara da destek olmanın örneğini ortaya koymuştur.

Covid-19 küresel salgını sürecinde halkın stres seviyesinin kontrol altında tutulmasında, "yardımlaşma kültürü" yanında etkili olan kültürel değerlerden bir diğeri de "atalar kültürüne saygı"dır. Türk kültür kodlarının en temel verilerinden olan "atalar kültürü", soyundan geldiği ölen ecdada duyulan korku, saygı ve tazimle onları putlaştırma değil, yaşayan ecdada duyulan hürmet, saygı ve vefayı ifade eder. En temel unsuru "yalnızlık ve yalnızlaştırma" olan modern dünyada bile yalnızlığı barındırmayıp kalabalıklarla var olmayı, birliktelikten güç almayı kimliğinin parçası olarak gören Türk insanı, küresel salgın döneminde de ecdadını yalnız bırakmamıştır. Kadim Türk devlet geleneğinin yansıması olarak 65 yaş üstü vatandaşlara sokağa çıkma yasağı açıklamalarında, ecdada duyulan saygı, devletin en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığı makamından büyüklerimize verilen kıymet, özen ve koruma amacıyla bu önlemlerin alındığı mealinde açıklanmıştır. Zaruri bu uygulama sonrasında 65 yaş üstü vatandaşların alışveriş vb. ihtiyaçları konusunda, hem resmî kurum/kuruluşların sistematik çalışmaları hem de apartmanlarına yardım notları asan vatandaşların davranış kalıpları, kadim Türk kültürünün bellekte muhafaza edilen değerlerinin göstergesidir. Aynı yaş grubu kişilere, medeniyetin merkezi kabul edilen Avrupa ülkelerinde "ücret karşılığı" yardım etme; salgına yakalanmaları durumunda hastanelere kabul etmeme ya da yaşlı nüfusun ölümüyle birlikte devletin sırtında yük olan maaşlar konusunda rahatlama olacağı tarzındaki söylem ve davranışlar, devletlerin sahip oldukları kültürel değerlerin

farklılığının tezahürüdür.

İnsanlık kültür tarihinde arkaik dönemlerden 21. yüzyıla uzanan süreçte hayatı anlamlandırma çabası içinde olan insanın, mitolojiyle başlayıp din ve bilimle evrilen "anlam" arayışı, medeniyetleri nesillerin faydalanacağı iletişim sistemi hâline dönüştürmüştür. İnsanın hayatı ve dünyadaki varlığını anlamlandırmasındaki gerçeklik ve kültürel üretim olan "anlatı", sözün büyüünün göstergesidir. İnsanın anlam arayışıyla oluşturduğu "anlatım türleri", varlık, mekân, konu, olay ve eşyalara sosyal, kültürel ve psikolojik olarak yeni anlamlar yükleyerek dönemlere göre davranış modelleri ve değerler sistemleri üretir. "Mit, destan, hikâye, masal, mani, türkü, ağıt, fıkra" vb. anlatım türleri, topluluğa "ruh ve anlam" kazandırır. Her insanın/toplumun, hayatı anlamlandıran anlatımlara ve anlatıcıya, anlatımlarını da dinleyecek ve anlamlandıracak dinleyici topluluğuna ihtiyacı vardır. Covid-19 küresel salgın sürecinde, insanların düşünme/hatırlama/anlama/aktarma gibi bilişsel yeteneklerinin farkına varılmasında "görünmeyen virüs"ün, "görünen insanın virüs hikâyeleri"ni oluşturmasına, insanların belleklerindeki kodları ve anlamları aktardıkları "Korona Anlatım Türleri" koleksiyonuna tanıklık etmekteyiz. Küresel salgın, ortak mekân paylaşımı anlamında sosyalleşmemizi ve toplumsal uygulamaları engellese de, düşünüp üreten sosyal varlık olan insan, sahip olduğu somut olmayan kültürel miras aracılığıyla, virüsle ilgili belleğinde kodladığı korku/endişe/davranış kalıplarını ve yaşam biçimini yani kültürü, başta sanal ortam olmak üzere farklı mekân ve formatlarda üretmeye devam etmektedir; çünkü insanın hayatı anlamlandırma çabası, salgın döneminin ana karakteri "Covid-19" üzerinden hikâyeler oluşturmaya dönüşmüştür.

Küresel salgın sürecinde dünya devletlerinin kültürel farklılıklarını ortaya koydukları bir diğer alan da maddî ürünler ve onlara yüklenen anlamlardır. Covid-19'un hızla yayılması ve maske, eldiven, dezenfektan gibi koruyucu ekipmanlara olan ihtiyacın artması sonucu, pek çok ülke canlıların doğasında var olan "hayatta kalma içgüdü"yle ilkel dönem kodlarına dönerek diğer ülkelerin teçizat siparişlerine el koymaya başladı. 21. yüzyılın modern dünyasında insan hakları savunucusu ülkelerin "var olmak için yok etme içgüdü", teçizatın yanında aşı üretiminde de varlığını devam ettirdi. 1787 yılında "insan hakkı ve özgürlüğünü koruyan bir cumhuriyet yaratma" amacıyla oluşturulan Amerikan anayasası üzerine kurulan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın "Üreteceğiniz aşya, üç kat ücret vererek almaya talibiz; tek şartımız aşyadan yalnızca ABD vatandaşlarının yararlanmasıdır."

sözleri, “var olma iç güdüsü”nün hümanizm, insan hakları, nezaket, saygı ve empatiyi nasıl yok ettiğini insanlık tarihine kaydetmiştir.

Bütün bu veriler ışığında, dünyayı etkisi altına alan Covid-19’un insanlığa verdiği zarar yalnızca bedene olmayıp kültürel kodlarla bellekte oluşturulan algıları da etkilemektedir. Kontrollü sosyal hayatı kapsayan yeni normalleşme sürecinde, aynı virüse karşı dünyadaki devletlerin aldığı farklı kararlar ve yaptırımlar, ancak toplumun sosyal yapı ve kültürel kodlarının tanınmasıyla eyleme dönüştürülebilmekte, aksi takdirde uygulanamayan önlemler olarak kalabilmektedir.

Gelenek aktarımı içinde kültürel bellekte kodlanan; grup üyelerinde aitlik ve ortak dayanışma duygusu oluşturan somut olmayan kültürel miras ürünleri, Türk kültüründeki kadim bilgileri ve tecrübeleri içermesi hasebiyle, salgında da hayatta kalmanın yol haritasını oluşturarak hayatî misyon yüklenir. Somut olmayan kültürel mirasın geçmişini ve bugününü kanıtlayan bilgi merkezleri aynı zamanda, özellikle belirsizlik zamanlarında topluluk kimliğine ve uyumuna katkıda bulunarak salgının yönetici aktörlerinden biri olmalıdır. Pasifleştirici, simülatif ve yalnızlaştırıcı bir toplum düzeninin oluşturulmaya çalışıldığı ve dünya coğrafyası üzerinde kültürel değerlerle ülkelerin sınırlarını belirlediği bu yüzyılda, hayat tarzlarında, fikirlerinde, söylemlerinde, eylemlerinde çeşitlilikler olan farklı sosyal yapıdaki Türk insanı, ortak düşman Covid-19’a karşı belleğinde yaşattığı kadim Türk kültür kodlarıyla dayanışma noktasında birleştiğinde, insanlık için çöküş olan bu dönemden toplumsal yenilenmeyle çıkılabilecektir.

Doğum/askere gitme/evlilik/hac/ölüm geçiş dönemleri; bilinmezlik sebebiyle insanların endişelerinin ve stres düzeylerinin arttığı ya da mutluluk sebebiyle paylaşımlarının çoğaldığı özel dönemlerdir. Kontrollü sosyal hayatta vaka sayılarının artışında, bu geçiş dönemlerinin kalabalık gruplarla icra edilmesinde, mesafe ve maske ihlali önem taşımaktadır. Geçiş dönemlerinin var oluş amacı olan mutluluksa paylaşarak çoğaltmayı, acıysa paylaşarak azaltmayı misyon edinen kişilerin bu toplantı ya da ziyaretlere dâhil olmaması, ev sahibi konumunda bulunan hedef kitle tarafından “saygı görmeme, aynı duyguyu hissetmeme” olarak algılanmakta ve kırgınlıklara sebep olmaktadır. Kişi/kişileri, endişe ve sıkıntılardan arındırma, güven ve aitlik hissettirmesi yönüyle önem ve anlam taşıyan bu geçiş dönemlerinin bulaş riskini üst düzeylere çıkarması sebebiyle farklı formata

dönüştürülmesi veya resmi olarak yasaklanması zorunluluk gereğidir. Sosyal yapı tanınmadan, toplumun kültürel belleğinde asli olan geleneklerin taşıdığı anlamlar değerlendirilmeden alınan kararların uygulanması hem zor hem de uzun bir süreç gerektirir. Bu sebeple, çok kısa süreli ve "arkası yarın" formatında "merak" duygusunu devam ettirecek içerikte hazırlanacak halk hikâyesi/tiyatro/dizi gibi anlatım türleriyle taziye ya da kutlama gibi kalabalık gruplara katılmanın bulaş riskini nasıl artırdığı ve katılmamanın da "gönül kırıklıkları"na sebep olmaması gerektiği vurgulanmalı ve belleklerde kodlanmalıdır.

Salgın sebebiyle fiziksel olarak yapılamayan toplu gösteri, ziyaret ya da uygulamalar, şartların değişmesine rağmen sosyal varlık olan insanın ihtiyaçlarının varlığını koruması sebebiyle, dijital ortamda verilerin kaydedilerek miras kaynaklarına erişimin yeni yolları ve yöntemleri oluşturulmalıdır. Toplumların refahını sağlamak için yaratıcı/eğlendirici/bilgilendirici ve eğitici performanslar, yerel belediye ve/veya sivil toplum örgütleri gibi miras paydaşlarıyla iş birliği içinde halka ulaştırılmalıdır. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören 5 temel alan olan "sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler; doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ve el sanatları geleneği" üzerinden hazırlanacak eylem planı ve performanslar, en iyi eğitim yolunun eğlence olduğu hipotezinden hareketle, salgınla ilgili salt eğitici tedbirlerden çok daha kısa sürede ve yüksek verimde eyleme dönüşerek toplumsal bilince katkı sağlayacaktır. Kültürel mirasın yaşatılarak korunmasına bağlı olarak "aktarım" ve "katılım" kavramları etrafında oluşacak toplumsal bellek yaklaşımı, salgın konusundaki önlem ve yasakların işlev kazanarak bulaş riskinin de azalmasına sebep olacaktır.

A. Katılım

Toplu katılımı gerektiren düğünler ve kına gecesi uygulamaları bu süreçte önemli ölçüde etkilenmiştir. İki insanın hayatını birleştirirken onlara kolaylık sağlamak, kutlamak, yeni bir yaşama adım atan insanlara destek olmak amacıyla düğün törenleri etrafında bir araya gelenler, küresel salgının olumsuz etkilerine maruz kalmamak adına çeşitli adet ve uygulamaların gerçekleştirilmesinde çekingen davranmışlardır. Hatta salgının şiddetine rağmen kendisini yoğun toplumsal baskı altında hissedilen bireyler ve ailelerin -her şeye rağmen- geleneği yaşatma adına ortaya koyduğu katılımcı davranışlarının hastalığın yayılma hızını artırdığı görülünce

merkezi ve yerel yönetimler sınırlayıcı, kısıtlayıcı, hatta yasaklayıcı tedbirler alma yoluna gitmişlerdir.

Konu ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı tarafından çeşitli aralıklarla yayımlanan genelgede düğünlerin mümkün olduğunca açık havada yapılması ve kısa tutulması; temizlik, maske, mesafe kurallarına uyulması; düğün törenlerinin vazgeçilmez uygulamaları arasında yer alan karşılama, uğurlama ve takı merasiminde tokalaşma, kucaklaşma/sarılma gibi yakın teması gerektiren davranışlardan kaçınılması; toplu fotoğraf çekimlerinin yapılmaması; düğün töreni yapılacak mekânlarda, kişiler arası temasa neden olabilecek ya da mesafe kuralına aykırılık oluşturacak oyun, dans, halay, gösteri (gelin-damat hariç) yapılmaması istenmiştir. Sadece misafirlerin dinlemesine yönelik müzik yayınına (canlı müzik dâhil) izin verilmiştir. Cenaze defin törenlerine katılımcı sayısı azalmış, taziye evi uygulamasına son verilmiş veya az sayıda kişi ve süre ile sınırlı tutulmuştur. Birinci derece yakınlar dışında baş sağlığı dilekleri çoğu kez telefonla iletilmiştir.

Dinî bayramlarda tebrikleşmeler çoğunlukla telefon görüşmesi, SMS veya elektronik posta yoluyla gerçekleştirilmiştir. Mesajların büyük bir kısmı yazıyla veya görsel, işitsel nesnelere iletilmiştir. Birinci derecede yakınlar için zorunlu görülen yüz yüze kutlamalarda ise el öpme, el sıkışma, kucaklaşma gibi uygulamalardan vazgeçilmiştir.

Resmî bayramlarda protokol uygulamalarında maske ve mesafe kurallarına uyma zorunluluğu hissedilmiş, toplu katılımı gerçekleştirilen gösteriler en aza indirilmiş yahut mesafe kurallarına uyularak yüzeysel biçimde sunulmuştur.

Nevruz ve Hıdırellez gibi mevsimlik bayramlarla ilgili tören ve gösteriler iptal edilmiş, kutlamalar ise konu ile ilgili hassasiyetini koruyan sınırlı sayıda bireyler arasında elektronik cihazlarla gerçekleştirilmiştir.

Sohbet toplantıları, ziyafetler, cem ve zikir törenlerine ara verilmiş yahut az sayıda katılımcı ile sembolik uygulamalar hâline getirilmiştir.

Sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerde çekirdek aile bireyleri uzun saatlerini bir arada geçirmek zorunda kalmıştır. Kısıtlamanın olmadığı günlerde de yoğun bir biçimde ortaya konulan "evde kal" uyarılarına bağlı olarak aile bireyleri birlikte vakit geçirme fırsatını elde etmişlerdir. Özellikle kent hayatında bu, alışılmamış bir durum olduğu için karşılıklı sevgi bağlarının güçlenmesine katkı

sağladığı gibi kişiler arası gerilim olaylarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle geleneksel mutfak kültürü uygulamaları bu süreçte yeniden gündeme gelmiş, geleneksel yemekler yeniden keşfedilmiş, insanlar yeniden mutfağa girmiştir. Bu dönemde evde ekmek yapma yolunu seçenlere de rastlanmıştır. Bütün bu yönleriyle aile bireyleri arasında kültür aktarımı yeni bir zemin bulmuştur.

“Sosyal mesafe” kavramı ile ilişkilerin, diyalogların, bir arada bulunmanın engellenmesi masum hâle getirilmiştir. İnsanlar arasında yüz yüze selamlaşma, hatır sorma, öğüt verme, yol gösterme gibi eylemler azalmış, bu uygulamalar başta telefon olmak üzere çeşitli elektronik cihazlar aracılığıyla yapılmaya başlamıştır.

Bilimsel toplantılar, sempozyumlar, kongreler, konferanslar ertelenmiş, iptal edilmiş yahut sanal ortamda gerçekleştirilmiştir. Derleme ve alan araştırması niteliğine sahip bilimsel çalışmalar kesintiye uğramıştır. Halkbilimciler için sanal ortamda kültürel unsur araştırma, derleme ve inceleme yöntemleri geliştirilmiştir.

Müzik eserlerinin, sinema filmlerinin ve dizi filmlerin üretimi ile tiyatro etkinlikleri azalmıştır. Müzik sektöründe canlı konserlerin iptaline çözüm olarak çevrim içi canlı yayınlara başlanmıştır. Âşıklık geleneği temsilcilerinin yüz yüze programları kesintiye uğramış, böylece bu programlar elektronik/sanal ortamda yoğunlaşmıştır.

Çeşitli meslek faaliyetleri kesintiye uğramıştır. Berberler/kuaförler, lokantalar, kafe ve kahvehaneler önce kapalı tutulmuş, sonra belli kurallara bağlı olarak açılmıştır.

Dinî hayatla ilgili toplu katılımı gerektiren uygulamaların bir kısmı iptal edilmiş veya sınırlandırılmıştır. Camilerde toplu namaz kılınmasına bir süre ara verilmiş, yaz aylarından itibaren maske ve mesafe kurallarının uygulanması koşuluyla ibadetlerin yapılmasına başlanmıştır. Hac ve umre ziyaretleri iptal edilmiştir. Türbe ve yatır ziyaretleri sınırlandırılmıştır.

Futbol, voleybol, basketbol gibi sportif etkinliklerin tümü önce iptal edilmiş, sonra seyircisiz veya sınırlı sayıda seyircili müsabakalar biçiminde gerçekleştirilir hâle gelmiştir. 2020 yılı içinde yapılması gereken “Geleneksel Kırkpınar Güreşleri” de iptal edilmiştir.

Bu süreçte bir arada olunamayan her ortam ve kültürel ihtiyaç sosyal medya üzerinden giderilmiştir.

Küresel salgın döneminde ev ve araba fiyatlarında artış olmuştur. Çünkü insanlar

bu süreçte yaşadıkları mekânları yeniden kurgulamanın ne kadar zor olduğunu, bir yerden bir yere gidebilmenin ne kadar önemli olduğunu fark etmişlerdir.

Apartman hayatındaki toplu kullanım alanlarında bir arada bulunma alışkanlıklarına sınırlama getirilmiş, özellikle virüs kapma korkusuyla asansör kullanımından vazgeçilmiş yahut sınırlı ve belli kurallar çerçevesinde kullanılır hâle gelmiştir. Salgın sürecinde kent ve apartman hayatının bu tür güçlükleriyle karşı karşıya gelen insanlar "üzerinde iki adım atacağım, bir karış da olsa toprağının altını üstüne getireceğim bir evim olsaydı keşke"sini yaşamıştır.

B. Eğitim

Küresel salgın döneminde örgün ve yaygın eğitim etkinlikleri önce durdurulmuş, bu süreçte tamamen sanal ortama taşınmıştır. Ardından belli kurallara bağlı bir biçimde sürdürülmeye başlanmıştır.

Sargın eğitimde ise yüz yüze etkinlikler oldukça sınırlı kalmış, kültürel etkinlikler sanal ortama taşınmıştır.

Bu süreçte insanlar uzun süre kapalı kaldıkları için sosyal medyada gruplar kurarak kendi geçmişlerini, halk kültürlerini anlatmaya başlamışlar, bu ortamlardan kültürel mirasa dair bilgi edinme fırsatı bulmuşlardır.

Müzik eğitimi açısından alanın öğreticileri sosyal medyaya eğitici videolar yüklemeye başlamıştır.

Bu süreçte UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun bazı etkinlikleri somut olmayan kültürel miras unsurlarından bir kısmının yeniden üretim veya korunmasına katkı sağlayacak nitelik kazanmıştır. "Korona Doğaçlaması" adlı sanal programda dört ayrı âşıklık geleneği temsilcisi bir araya gelerek korona virüs konulu şiirlerini sunmuşlar ve kendi aralarında bir karşılaşma gerçekleştirmişlerdir. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun bir başka programında ise Âşık Mustafa Aydın, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım hikâyesini sanal ortamda dinleyicisi ile buluşturmuştur. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun bir başka etkinliği ise "Sanal Yaz Okulu" adını taşımaktadır. Aynı kurumun paydaşlarıyla birlikte daha önce "Kış Okulu" olarak başlattığı eğitim modeli bu kez yaz dönemine taşınmış, ancak küresel salgının yüz yüze eğitimi ve öğretimine imkân vermemesi nedeniyle sanal ortamda gerçekleştirilmiştir.

C. Koruma

Küresel salgın döneminde birtakım sözlü kültür unsuru üretilmiştir. Özellikle manzum ürünlerin yoğunluk kazandığı bu dönemde âşıklık geleneği temsilcileri öne çıkmıştır. Korona virüsünün insan ve toplum hayatı üzerindeki olumsuz etkilerin ele alındığı bu manzum ürünler sanal ortamda ve çoğunlukla saz eşliğinde sunulmuştur.

Aynı şekilde gündemdeki virüsü ve onun toplum hayatındaki olumsuz ölçüleri merkezine alan çeşitli atasözleri ve deyimler üretilmiş, bunlar sosyal medya ile yayılmıştır.

Bu süreçte üretilen efsane, fıkra, komplo teorisi türünden anlatımlar sosyal medya aracılığı ile hızlıca yayılmıştır

Küresel salgın döneminde masalcılık geleneği en çok icra ortamı açısından değişikliğe uğramıştır. Sosyal mesafenin korunması amacıyla anlatıcı ve dinleyici kitlesi bir araya gelememiştir. Covid-19 küresel salgınıyla ilgili "Çorumlu kör ananın oğlu Cavit 19" gibi masallar oluşturulmuş, özellikle sosyal medya üzerinden yayılmıştır.

Maskelere estetik nitelik kazandırma adına çeşitli tasarımla gerçekleştirilmiş, bu tasarımlarda özellikle kadınların becerisi ortaya çıkmıştır.

Türkiye dışından yakın bir geçmişte ülkemize gelen göçmenlerin çabalarıyla nargile kafe ve nargile kültürü çok gelişmiştir. Bu dönemde göçmenlerin yer yer yasaklara uymayarak mahalle arasında sandalyelerini çıkarıp nargile içtikleri gözlemlenmiştir.

Küresel salgın döneminde doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ev ortamıyla sınırlı kalmıştır. İnsanlar balkonlarda tarım toplumuna ait bilgileri, dedelerine babalarına ait bilgileri öğrenmek zorunda hissetmişlerdir.

Ritüellerin çeşitli kültür endüstrisi alanlarına yansımaları ile ilgili değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Örneğin, Hıdırellez'de yapılan keşkek yemeğinin toplu olarak yenilmesi yerine evlere servis edilmesi yoluna gidilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir prensip olarak bu dönemde titizlikle uyguladığı maske üretimi ve üretilen maskelerin çok sayıda ülkeye gönderilmesi çalışmaları

millet olarak bizim yardımlaşma ve dayanışma kültürümüzün bir yansıması olarak uluslararası topluma önemli mesajlar vermiştir.

Instagram ve Facebook gibi sosyal medya kanallarında geçiş dönemlerine ilişkin kız isteme, düğün, kına vb. uygulamalarına rastlanmıştır.

Doğum sırasında, sonrasında ve cenaze ritüellerinde sosyal mesafeyi korumanın gerekliliği nedeniyle birçok uygulama geri planda kalmıştır.

Özellikle ailelerin sınav döneminde çocukları için türbelere yaptıkları ziyaretler küresel salgın döneminde ciddi oranda azalmıştır.

Bir arada bulunamayan insan toplulukları kalabalık uygulamalardan soyutlanmıştır.

Özellikle kıyafetlerde ortaya çıkan gelin damat maskeleri tasarımcıları yeni üretilere zorlamıştır. Ortaya çıkan farklı ürünler, araştırmacılara yeni çalışma konuları sunmuştur.

Halk hekimliği uygulamaları, doğal ilaçlar önem kazanmıştır.

Özellikle sosyal medya üzerinde ad verme geleneğine ilişkin mizahi isim önerileri ortaya çıkmıştır.

Sosyal mesafeyi korumanın gerekliliği ev ziyaretlerine, oturmalara farklı boyutlar kazandırmıştır. Özellikle ev hanımları balkonlardan ya da kapılarının önünden sohbetlerine, oturmalarına devam etmiştir.

Küresel salgın döneminde görüşme ve sohbet için daha güvenli olan meydan ve park gibi açık alanlar tercih edilmiş, ancak sosyal ve psikolojik alışkanlıklara ters düştüğü için bu yaklaşım tarzı sürdürülebilir bir nitelik kazanmamıştır. Bu süreçte kentlerde özellikle apartman hayatı yaşayan bireyler ve aileler kırılık yaşam özlemini hissetmişlerdir.

Küresel salgın dönemindeki alan araştırmalarında teknolojiden yararlanmaya daha fazla ihtiyaç duyulmuştur.

D. Aktarım

Küresel salgın döneminde dar anlamda kültür aktarımı söz konusu olmuştur. Evde

çocuklara yönelik geleneksel oyunlar hatırlanmış ve uygulanmış, masal anlatımı yeniden işlevsellik kazanmıştır.

Müzik ve dans, eğlence kültüründeki alışkanlıklar, topluma açık alan ve kapalı mekânlar yerine evlerde dar çerçevede gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerin bir kısmının sosyal medyada paylaşıldığı görülmüştür. Böylece başkalarının da benzer etkinlikleri sürdürmesi konusunda yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca bu yöntemle somut olmayan kültürel miras aktarımının önemi medyada dikkatlere sunulmuştur.

Dijital oyunları oynayan kitle küresel salgın döneminde aynı alışkanlıklarını zorunlu olarak sürdürmüştür. Medyada ve sosyal medyada dijital oyunlara aşırı zaman ayırmanın sakıncaları vurgulanarak millî kültür öğelerinin yer aldığı oyunların öne çıkarılması yönünde uyarılar yer almıştır.

Küresel salgın sürecinde internet ortamı, yoğun bir kültürel miras aktarım zemini olarak değerlendirilmiştir. İnternet kullanımının yaygınlığı nedeniyle kuşaklar arasındaki fark da azalmıştır. Bu kuşakların bir şekilde harmanlandığı, 84 öncesinde dünyaya gelen kuşakların da hızlı bir şekilde teknolojiye adapte olduğu ve bazı ritüelleri internet ortamında icra ettiği görülmüştür.

Birkaç ay boyunca devam eden eve kapanma döneminde iptal edilen düğünlerin bir kısmı dijital ortama aktarılmıştır. Çevrim içi kına geceleri, sanal müze ziyaretlerinin, masal anlatma oturumları, âşık karşılaşmaları, Hıdırellez kutlamaları gibi birçok kültürel miras unsurunun internete taşınması, bu unsurların biçim ve içerik bakımından yeni formlara dönüşmesine yol açmıştır.

Bu dönemde, 1994 yılında UNESCO'nun başlatmış olduğu Dünya Belleği Programı anlam kazanmıştır. Dünya belleği, belleğimizi oluşturan önemli belgelerin dijital ortama aktarılarak gelecek kuşaklara korunarak aktarılmasını - yangında, selde, felâkette, çeşitli erişim zorluğunda vs.- sağlayacaktır.

Küresel salgın döneminde yüz yüze derleme faaliyetlerinin güçleşmesine ve azalmasına karşılık elektronik ortam yeni bir derleme alanını ortaya çıkarmıştır. Elektronik ortam usta bir derlemeci ve sanal ortamlara vakıf, sanal ortamları iyi tanıyan bir araştırmacı için verilerin çok kolay temin edilebileceği bir alan hâline gelmiştir. Sanal ortam, özellikle katılımcılarla hem zamandan hem masraftan kaçınarak çok kısa sürede malzeme temin edilebilecek hızlı, basit ve düşük

masraflı bir yöntem olarak görünmektedir.

Küresel salgın sürecinde kaynak kişi ve alan terimlerinin tanımı ve tasnifinde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişiklik dijital ortamın bir seçenek olmaktan çıkıp zorunluluğa dönüşmesi sürecinin bir sonucudur. Çünkü dijital platformlar, gelenek aktarıcıları ve taşıyıcılarının kendilerini ve kimliklerini ifade edebilecekleri bir alana dönüşmüştür. Ancak henüz dijital ortama erişme imkânı olmayan geniş bir gelenek aktarıcı kitlesi mevcuttur. Kültürel mirasın en doğru ve en sürdürülebilir yolu elbette doğal, yüz yüze ve sözlü ortamlardır. Buna bağlı olarak süreçle birlikte somut olmayan kültürel mirasın tespiti için sahada olma ve gözlem yapabilmenin çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının dijital ortamda ve internette kümelenmesine bağlı olarak araştırmacılar derleme yöntemlerinde değişiklik önerileri geliştirerek bunları bilimsel yayınlara konu etmişlerdir.

Çağın erişim, iletişim, ulaşım gibi teknolojik gelişmeleri aynı zamanda “ölümcül yakınlıklar” oluşturmaktadır. Mesafeyi hem mekân hem de zaman bağlamında ortadan kaldırmaya yakınlaşan teknoloji, “virüs” denilen görünmez nesnenin daha hızlı yayılmasına ve mutasyona uğramasına sebep olmakta, bu da salgın hastalıkların daha riskli ve tehdit edici boyutlara ulaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bir bakıma mesafenin ortadan kalkması insanları virüslerle de “ölümcül yakınlık” kurmaya sürüklemektedir. Virüsten kurtulmak veya hiç yakalanmamak için konakçıların yani insanların birbirlerine “sosyal mesafe” koyması ve “maske” arkasından yaklaşması gerekmektedir. Yani mesafeyi ortadan kaldırma iddiası, teknolojiyi “bulaşıcı hastalık”larla kendi iddiasından vurmaktadır. Bu durum ise toplumsal birliktelikle üretilen ve aktarılan “kültür”ü çözülme, zayıflama ve hatta tarihte kimi zaman olduğu gibi yok olma sürecine götürmektedir. Somut olmayan kültürel miras, tanımından da anlaşılabilceği gibi kuşaktan kuşağa aktarılmakla bireylere kimlik ve devamlılık duygusu veren bir olgudur. Kuşkusuz insan hayatının tehlikeye düşmesi anında kültür ikinci plana düşecektir. Bu bağlamda salgın hastalık, kültürel unsurların üretim, aktarım ve dolayısıyla bireylerdeki kimlik ve devamlılık duygusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle kültürel mirasın taşıyıcısı konumunda olan sözlü gelenek ve anlatımların icrası kesintiye uğramıştır. O hâlde küresel salgınla mücadelede “fiziksel mesafe”yi sağlıkla ilgili bir önlem olarak öne çıkarırken salgının doğurduğu insani duygu ve ruh durumuyla ilgili mücadele kısmında da “kültürel yakınlık” kavramını kodlamak mümkündür. Ayrıca

günümüzde salgınların hızlı ve etkin biçimde tüm insanlığa yayılımı yani küresel oluşu karşısında “doğa” ve “gelenek” kavramlarının anahtar sözcükler olabilecekleri de akıldan uzak tutulmamalıdır.

Bu çerçevede iki yönlü bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki salgına karşı mücadelede somut olmayan kültürel miras unsurlarından istifade etmektir. İkincisi ise salgından etkilenen somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması, icrası, eğitimi, aktarımı, araştırılması süreçlerinin durumudur. Öncelikle salgına karşı mücadelede kültürel mirasın işlevi üzerindeki öngörü ve önerilerimizi sunmak isteriz:

1. Evreni denetim altına almak gibi bir sonuca yönelen teknolojik gelişme çizgisi, virüslerin alanını işgal etmek ve doğal döngülerini bozmak anlamına da gelmektedir. O hâlde geleneksel kültür kodlarımızda olan ve SOKÜM Sözleşmesi’nde de yer alan doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaları yeniden hatırlamak ve hatırlatmakta fayda olduğu açıktır. Bu çerçevede doğa sevgisini, doğa olgu ve olaylarına karşı ilgiyi canlandırmak için geleneksel bilgi ve uygulamalardan istifade etmeliyiz. Ancak bu ilgi ve sevgi, romantik bir duygulanış değil bilinç düzeyinde gerçekleşmelidir. Örnek olarak iletişim organlarında ve topluma ulaşılacak diğer ortamlarda doğa ve evrenle ilgili geleneksel bilgi kodları, dil ve üslup özellikleriyle birlikte kullanılmalıdır.

2. Salgın hastalık karşısında alınan önlemler gereğince maske, temas, dolaşım gibi hususlarda getirilen kısıtlamalar sosyal hayatı ve alışkanlıkları yeniden düzenleme ihtiyacı doğurmaktadır. Bu hususta kamu tarafından tanınan, bilinen ve kabul gören kişilerin model davranış kalıpları belirleyerek topluma sunmaları beklenmektedir. Örnek olarak koronavirüs salgınında maske takmanın toplumun belirli kesimlerinde izlenen “korkaklık” ve “acziyet” gibi algıların düzeltilmesi yönünde çalışmalar yapılabilir. Bir başka ifadeyle salgının denetiminde olumsuz etkisi olabilecek toplumsal duygu durumlarına karşı önleyici ve dönüştürücü bilgilendirmeler yapılmalı, bu bilgilendirmelerde toplumsal kesimlerin çeşitliliğine uygun tutumlar belirlenmeli ve bu bağlamda geleneksel kültür kodlarından da yararlanılmalıdır. Tedbirin takdirin bir parçası olduğu, insanın kendisinin ve etrafındakilerinin sağlığını tehlikeye atmak gibi bir kusur, günah ve hatta suç işlemesinin söz konusu olduğu bilgisi vurgulanmalıdır.

3. Toplumun bezginliğe, yılgınlığa ve yorgunluğa yenik düşmemesi için geleneksel

kültür kodlarımızda var olan sabır, tahammül, umut, insan hayatının değeri, yaşlılara saygı, yaşama sevgisi gibi değerler geleneksel bilgi mirasından alınarak topluma çeşitli araçlarla sunulmalı ve özellikle toplum önündeki kişiler bu değerler üzerinden toplum psikolojisini yüksek tutmalıdır.

4. Salgının toplumsal kesimlerin durumuna bağlı olarak farklı tepkilerle karşılandığı ve zamanla bu tepkilerin bir umursamazlık, yorgunluk noktasına evrildiği görülmektedir. Bu tür umursamazlık, yorgunluk, bıkkınlık gibi davranış kalıplarından toplumu uzak tutmak için geleneksel kültürümüzün sabır, tevekkül, tahammül gibi değerleri dengeli ve saydam bir bilgilendirme ile topluma aktarmak gerekmektedir.

5. Sağlık Bakanlığı Toplum Bilimleri Kurulu, yukarıda genel hatlarıyla belirlediğimiz konular üzerinde hızlı ve etkili disiplinler arası araştırma yapılmasına ve sonuçlardan hareketle kamu spotu, kısa film vb. üretimlerle konunun üzerine gidilmesine öncülük etmelidir.

İkinci olarak somut olmayan kültürel miras unsurlarının salgın karşısındaki konumuyla ilgili öngörü ve önerilerimizi sıralamak isteriz:

1. Dijital teknoloji bir yandan kültürel mirasın günlük yaşamda alanını daraltırken öte yandan belgeleme, araştırma, koruma gibi noktalarda yeni fırsat ve imkânlar yaratmaktadır. Dijital teknoloji ve iletişim araçları üzerinden icrası mümkün olan karagöz, meddah, seyirlik oyunlar, âşıklık geleneği gibi gösteri sanatları hem toplumun moralini yüksek tutmak hem de miras unsurlarını yaşatmak üzere yeniden üretilmeli, icra edilmeli, aktarılmalıdır. Bu süreçte yeni ortamlara bağlı yeni icralar geliştirilebileceği gibi geleneksel gösterimler de tekraren sunulabilir.

2. Toplumun ortak duyuş ve düşünüş kodlarını taşıyan masal, fıkra, halk hikâyesi gibi sözlü anlatımlar dijital iletişim araçları ve eğitim-öğretim teknikleri vasıtasıyla sürdürülmelidir. Bilhassa masal anlatma geleneğinin kitle iletişim araçları, eğitim kurumları gibi ortamlarda icrası ve aktarımına ağırlık verilmelidir. Millî Eğitim Bakanlığının UTMK ile yaptığı iş birliği sonucu uygulanan "Anadolu Masalları" ve "Çocuk Oyunları" projeleri yaygın ve etkin bir model olarak dikkate alınmalıdır.

3. Bilim kurumları ve kuruluşları salgın hastalık döneminde kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konularında çalışmalarını yoğunlaştırmalıdır. Özellikle kültürel miras öğelerinin araştırılması, arşivlenmesi, müzelenmesi, korunması ve

eğitimi alanlarında bilim insanların dijital imkânlarla daha fazla çalışma yapması teşvik edilmelidir.

4. Televizyon ve sinema sektöru başta olmak üzere geniş kitlelere ulaşan iletişim araçlarında kültürel miras ögelerine daha fazla yer verilmelidir. Düğün, dernek, sohbet toplantıları, hayır, mevlit, hıdrellez, nevrüz gibi toplumsal katılımlı ve törensel nitelikli toplantıların yapılamaması veya kısıtlanmasının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak veya hafifletmek adına toplumsal birlikteliğin devamlılığı konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Toplumunu bir arada tutacak, bireyi toplumla özdeşleştiren programlar düzenlenmelidir.

5. İnsanların yalnızlık ve terk edilmişlik duygusuna kapılmaması, artan boş zamanlarını verimli değerlendirebilmesi için ev içi oyunlar, el sanatları, geleneksel yemek yapımı gibi konularda uğraş alanları yaratılmalı ve bu konularda değişik kanallardan bilgilendirme ve özendirme yapılmalıdır. Bu alanlardan özellikle el sanatlarının önem kazanması beklenir. Salgın sürecinde el sanatlarının aktarımı ve öğretiminde çevrim içi atölyeler kurularak uzaktan eğitim yöntemi geliştirilebilir, ürünlerin pazarlanmasında ise elektronik ticaret yöntemleri kullanılabilir.

6. Ülkemizde yeni kurulmaya ve yaygınlaşmaya başlayan somut olmayan kültürel miras müzeleri, kısmen de olsa dijitalleştirilerek gösterime sokulabilir. Sergileme, aktarım ve satış gibi müze faaliyetleri de bu kapsamda ele alınabilir.

7. Küresel salgının etkilediği toplum kesimlerinin başında yaşlılar gelmektedir. Özellikle 65 yaş üstü olarak nicel ve somut bir ayrıma tabi tutulan yaşlıların, geleneksel kültürün derlenmesi ve yaşatılmasındaki önemi göz ardı edilmemeli, hem yaşlıların kendilerini dışlanmış ve değer kaybına uğramış hissetmelerinin önüne geçilmesi hem de onların kültürel miras aktarımındaki değerlerinin bilinmesi bağlamında çalışmalar yapılması gerekir. Zaten kentleşme, modernleşme, küreselleşme gibi olgulardan olumsuz etkilenen yaşlı kesim hakkında kültür taşıyıcıları oldukları gerçeği de dikkate alınarak bir farkındalık yaratılmalıdır.

8. Toplumsal sorun ve konulara gelenek icabı duyarlı olan âşıkların salgın hastalık döneminde elektronik ortamda üretim ve aktarımlarının geniş kitlelere hitap edebilmeleri için maddi ve manevi yönlerden desteklenmeleri yerinde bir tutum olacaktır.

9. Somut olmayan kültürel mirasın salgın sürecindeki durumunu tespit eden, araştıran, derleyen ve çözümleri sunan yayınlar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Salgın sürecinde somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarılmasına ilişkin yayınlar teşvik edilebilir.

10. "Salgın, afet gibi acil durumlarda somut olmayan kültürel mirasın korunması için neler yapılabilir?" sorusundan hareketle acil durum koruma yöntemleri, politikaları ve projeleri geliştirilmelidir.

Son olarak salgınla mücadele çerçevesinde kurulan Koronavirüs Sağlık Bilim Kurulu ile Toplum Bilimleri Kurulu'nun geleneksel kültür mirasından istifade ederek salgınla mücadele yol ve yöntemlerinin geliştirilmesine yeni katkılar sağlaması gerektiği düşüncemizi paylaşmak isteriz. Bu, hem salgının etkilerinden korunmaya hem de kültürel miras öğelerinin yaşatılmasına olumlu katkılar sunacaktır.